

НОВИЙ ФОРМАТ ТЕОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

NEW FRAME OF CONSTANT DEVELOPMENT THEORY

Марія ЦАПОВСЬКА,
Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана

Mariya TSAPOVS'KA,
Kyiv National Economic
University named after Vadym Het'man

Словосполучення «сталий розвиток» стає відомим вже не лише фахівцям, а й спільнотам. Більшість суспільств дедалі глибше розуміє загальну ідею та мету впровадження національних моделей сталого розвитку – забезпечення потреб сьогодення, не ставлячи під загрозу спроможність прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби.

Це підвищення рівня суспільної свідомості спричиняється кризами, які переживає людство в найрізноманітніших сферах свого життя й діяльності. Зміна світогляду вилилась у концепцію сталого (збалансованого) розвитку, обґрунтовану ще в 1987 році групою вчених і політичних діячів під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Гро Харлем Брундтланд [1, с. 86].

Одним із нормативних результатів Першої Всесвітньої конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, що відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, став «Порядок денний на XXI століття». Він є програмою дій, розрахованих на 100 років, і містить перелік засадничих принципів діяльності суспільних суб'єктів.

Головним завданням стає досягнення високої якості довкілля та стабільної економіки для всіх народів світу [2]. Концепція сталого розвитку за своєю сутністю є всеохоплюючою. Все, що призводить до балансу інтересів теперішніх і прийдешніх поколінь, можна вважати складовою цієї концепції.

Питанням сталого розвитку присвячено багато наукових публікацій, число яких зростає. Тема «сталості» активно розробляється при написанні доповідей Римському клубу – міжнародній, неприбутковій, неурядовій організації, що займається найбільш гострими глобальними проблемами.

Сучасні економічні теорії включають у предмет вивчення проблеми збалансованості, гармонійного розвитку. Ця тема є суспільно актуальною й активно висвітлюється періодичними виданнями.

Метою цієї статті є спроба виявити структурні взаємозв'язки «економіки – соціуму – довкілля» як триєдиної системи, до якої останнім часом додають елемент «інновацій». Це дає змогу системного розуміння шляхів досягнення головного завдання сталого розвитку на практиці.

Кожна нова теорія відрізняється від попередниць і теорій-сучасниць певними методологічними особливостями. Відповідно до сучасних викликів людству, а також унаслідок розвитку наук сформувалась методологія, яку називають постнекласичною. Важливими її положеннями є розгляд людиновимірних систем, визнання людського та природного самоцінним і рівноцінним.

Отже, постнекласика відстоює тотальну інтегрованість людини в систему, що передбачає врахування її свідомого, не- та підсвідомого начал. У науці закріплюється нелінійне мислення з імпе-

ративами нестійкості, нерівноважності, невідворотності [3, с. 110-111].

Сучасний раціоналізм не схожий на раціоналізм класиків: він враховує роль природного фактора в розвитку суспільства, визнає зворотний зв'язок між суспільством та оточуючим середовищем, наголошує на ймовірнісному характері суспільно-господарських процесів, на наявності чинників невизначеності.

Що стосується економічної сфери, то для більшості людей більш звичним є ведення власних господарств. Але перш ніж господарювати, потрібно знати побудову власного господарства. Чим діяльнішим, могутнішим стає суспільство, тим точнішими мають бути знання про особливості устрою загальнолюдського дому. Від цих знань і вміння їх застосовувати в повсякденному житті залежатиме доля людства вже в найближчі десятиліття, писав М.Мойсеев [4, с. 81-85].

Теорія сталого розвитку спирається на методологію постнекласики, на цивілізаційну парадигму, тому є сучасною теорією. Серед прийнятних для теорії сталого розвитку методологічних підходів виокремлюють: історичний підхід, футурологічну та евристичну спрямованість, міждисциплінарний характер, політологічний аспект тощо [5].

Об'єктом теорії сталого розвитку пропонуємо вважати екологосоціо-господарські системи як форми вираження єдності та взаємозалежності

суспільства й природи. Предметом теорії сталого розвитку відповідно вважаємо взаємодію елементів системи «людина – суспільство – природа» у процесі функціонування й відтворення еколого-соціогосподарських систем.

Сталий розвиток називають керованим. Основою керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дають можливість моделювати варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх наслідки (результати) та вибирати більш оптимальний [6].

Досягнення «сталості» розвитку стає можливим за умов дотримання таких принципів:

1) врахування інтересів майбутніх поколінь за умов досягнення сталого довготривалого розвитку (що є справді реальним);

2) розуміння відносності обмежень в експлуатації природних ресурсів. Ці обмеження зумовлені сучасним рівнем техніки та соціальною організацією; здатністю біосфери до самовідновлення;

3) задоволення елементарних потреб всіх людей (злидні вважаються однією з головних причин екологічних катастроф);

4) урахування екологічних можливостей планети, передусім у формуванні добробуту тих (держав, людей), хто володіє надмірними засобами (грошовими і матеріальними), особливо що стосується використання енергії; з боку ж бідних і відсталіх країн – усвідомлення, що все

Нині людство переживає численні кризи, що проявляються у природі, суспільстві (в тому числі господарстві, політиці, у питаннях соціальної нерівності, у світоглядницькому плані, а також у сфері миру), на рівні окремої особистості. Об'єктивно виникає потреба в переосмисленні підходів до розуміння й вивчення дійсності з тим, щоб мати змогу упорядкувати своє життя відповідно до неї. Основна проблема полягає в тому, що така суспільно важлива сфера діяльності, як наука, до цих пір сприймає світ і процеси в ньому відносно фрагментарно, не відображаючи тісних взаємозв'язків і взаємозалежностей між людиною, суспільством і природою. Однією з теорій, яка подає найбільш повну картину світу, є теорія сталого розвитку; у тому ж руслі проводяться також і наукові пошуки представників сучасних економічних теорій. Однак, незважаючи на свій всеохоплюючий характер, теорія сталого розвитку, як показують дослідження й практика, є хаотичною і неповною без поглиблення її змісту розробками фізичної економії.

Humanity today is going through numerous crises we can observe in nature, society (including economy, politics, question of social inequality, philosophical view of life, as well as in the sphere of maintaining peace), as well as on the individual level. There appears objective necessity to reconsider approaches to understanding and studying in order to regulate one's life accordingly. The main problem is that such socially important sphere of human activity as science still perceives the word and its processes in a relatively fragmented way, not showing tight relations and mutual dependencies between a human being, society and nature. One of the theories giving the most complete pictures of the world is the theory of constant development; scientific search of the contemporary economic theory representatives is conducted in the same course. Regardless of its universal character, though, the theory of constant development, according to tests and practices, is chaotic and incomplete without its meaning being deepened with physical economy elaborations.

досягається працею і культурою і що шлях розвитку сучасних світових «лідерів» є неприйнятним;

5) «допомоги» природі розширити її екологічний потенціал (точніше віднайти способи його виявлення, адже наша планета таки здатна прогнати ще більшу кількість населення, сприяння його відновленню, щоб земля витримала навантаження людей;

6) утвердження нової, свідомої людини, свідомого суспільства, що орієнтуватимуться як на екологічну, так і на етичну доцільність певного типу господарювання;

7) створення й використання «дружніх» щодо природи технологій, принципу активної інноваційної діяльності;

8) максимального використання суспільством відновлюваних джерел енергії (насамперед енергії Сонця), збільшення площі поверхні, що вкрита рослинністю;

9) розвитку демократії як системи з найвищим коефіцієнтом ефективності;

10) у відповідальності за творіння (стан навколишнього середовища, здоров'я) тощо [1; 6; 7].

До складу моделі сталого розвитку включають чотири елементи: економіку, соціум, довкілля та інновації. В єдності урахування всіх факторів можливе забезпечення справді збалансованого розвитку.

На сьогодні недостатньо вивченими залишаються закони та закономірності природи, що не дозволяє розробити об'єктивні критерії функціонування моделі сталого розвитку, унеможлиблює формування вимірюваних індикаторів життєдіяльності системи «людина – суспільство – природа». Разом з тим завдяки розвитку наукової думки відбувається об'єктивний процес переходу біосфери в ноосферу.

В.Вернадський відкрив зростаючу в часі та просторі історично стійку тенденцію, що веде до сумісності та злиття в майбутньому природних (біогеохімічних) та суспільних процесів у єдиний соціально-природний процес. У масштабі планети ноосфера означає соціально-природну цілісність, визначальною ланкою якої виступає розум Людини, що пізнає та використовує загальні закони природи в цілях забезпечення сталого розвитку системи «людина – суспільство – біосфера» [8, с. 4-5].

Усвідомлення об'єктивності перетворення біосфери у ноосферу вказує вектор пошуку шляху виходу із сучасної кризи. Наука, людські знання, насамперед про оточуючий світ – довкілля, їхнє застосування в господарській діяльності може вивести людство на правильний шлях.

Тривалий час суспільні науки ігнорували або не надавали значення законам природи, вважаючи їх дієвими лише в певних межах. Відтак проблема до цього часу полягала в тому, що не було сформовано ієрархічну (або логічну) структуру живого в згаданих науках, а природу все ще не вважають суб'єктом. Людина не може підкорити природу, адже сама є її частиною, вона тільки може правильно використовувати її закони.

Таку позицію відстоює одна з економічних шкіл, яка отримала назву наукової школи фізичної економії. Найбільш відомими її представниками є уродженці української землі – С.Подолінський, В.Вернадський, М.Руденко.

Координацію життєдіяльності сфер земного життя представники фізичної економії пропонують здійснювати через вписування цих сфер у кругообіг біосфери. Людство визнається ланкою загального процесу відтворення. За допомогою наукової думки можливе «розширення» можливостей нашої планети у плані утримання кількох десятків мільярдів людей.

М.Руденко справедливо називає економіку наукою, від якої залежить життя на Землі [9, с. 487]. Адже земне життя має в своїй основі енергію, за допомогою якої можлива робота. Це і є опорною точкою, від якої бере початок розбудова живих систем, у тому числі й суспільств, а в контексті останніх – і господарств.

Фізична економія бере свій початок від вчення фізіократів. Основні положення фізіократичної теорії абсорбовано представлено в «Економічній таблиці» Ф.Кене – основоположника даної теорії.

Ф.Кене поділяв суспільство на три класи: виробничий (землероби), безплідний (промисловці) та клас землевласників. Наголосимо на тому, що промисловість згідно з Ф.Кене вважається безплідною сферою. Адже в межах цієї сфери не створюється вартість, відбувається лише її трансформація. Це особливо актуально нині, коли в суспільстві поширена

думка, що навіть банки примножують вартість. Можемо певною мірою прирівняти поняття «вартість» та «енергія», адже місія людини – здійснювати роботу, творити, а отже, енергія і є вартістю.

Між трьома класами відбувається обмін, який уособлює ідею суспільного відтворення. Процес відтворення зав'язаний на виробничому класі – він є постачальником вартості для економічної системи. Тобто основою останньої є сільське господарство – сфера, що безпосередньо пов'язана з природою. Сьогоднішній відрив соціального від природного відбувся через те, що люди не усвідомлюють: гроші – тільки умовні символи, математичні знаки [9, с. 98-99].

Фізична економія будує місток між природничими та суспільними науками. Вона досліджує перетворення фізичних сил у соціальні сили (насамперед через споживання їжі) [10, с. 15]. Виключну роль тут відіграє праця людини, оскільки, за С.Подолінським, процес праці – не просто затрата робочої сили, а процес збереження та примноження енергії сонячного світла (у випадку, якщо праця корисна). Унаслідок праці людини і відбувається перетворення природної енергії в соціальну.

Водночас результати праці отримують соціальний зміст і вимірюються її продуктивністю або вартістю створеного продукту. Отже, фізична економія відкриває глобальну місію господарської діяльності людини на Землі – зберігати і примножувати природну енергію, надавати їй якісно нової форми [10, с. 17]. Якщо висловлюватись мовою сучасної економічної науки, то ця місія полягає у підвищенні доброти на планеті.

У такому разі доцільно зробити енергетичне мірило основою для національної валюти. Джерелом енергії для таких цілей можна визнавати лише родючість Землі. Адже тільки остання дає можливість принести абсолютно нову порцію енергії. Викопні ж джерела не приносять нової вартості, а разом з тим і забруднюють атмосферу.

Гроші – лише еквівалент вартості, а коли вони закріплені на енергетичній основі, то взагалі не мають піддаватись інфляції чи спекулятивним діям. Будучи «кров'ю» економіки, гроші впливають на «здоров'я» економічної системи й суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

Керуючись сучасними тенденціями розвитку світової науки, економічна наука має отримати фундамент, який міг би забезпечити надійність теоретичних гіпотез і точність розрахунків. Це стає можливим на основі об'єктивних законів природи, в які має вписуватись життєдіяльність суспільства. Теоретичні й практичні розробки вже є: вони представлені у теорії фізичної економії.

Сучасні зрушення біосфери в напрямку становлення ноосфери повинні супроводжуватись активною політичною і науковою діяльністю. Політика і наука є інститутами, які мають контролювати одне одного на засадах моральних принципів.

Раціональну господарську систему, здатну забезпечити збалансований розвиток, слід розбудовувати від справжнього виробництва нової енергії (додаткової вартості) – від сфери сільського господарства. Тільки в єдності цих напрямів суспільної діяльності можливе гармонійне життя із пануванням розуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринів Л. С. Екологічна економіка: навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2010. – 358 с.
2. Порядок денний на XXI століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cd.greenpack.in.ua/poryadok-dennyy-na-hhi-stolittya/>
3. Тарасевич В. Постнеклассический вызов фундаментальной экономической науке // В. Тарасевич // Вопросы экономики. – 2004. – №4. – С. 107-117.
4. Моисеев Н. Н. Современный рационализм и мировоззренческие парадигмы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/423/610/1231/008Moiseev.pdf>.
5. Косов Ю. В. Генезис концепции «устойчивого развития». Журнал «Экология и образование», 1-2, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slon-party.ru/reading/polit_libr/bibl-kosov_eco.html.
6. Сталый розвиток (стаття). Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
7. Юхновський І. Р. Вибрані праці. Економіка. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 864 с.
8. Большаков Б. Е. Законы сохранения и изменения в биосфере-ноосфере. Принт. – М., 1990. – 72 с.
9. Руденко М. Д. Енергія прогресу. Гносіс і сучасність. Метафізична поема. Публіцистика. Поема. – К.: Журналіст України. – 2008. – 716 с.
10. Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 8-10 квіт. 2009 р. – 531 с.